

Աւանդական պարզութեան մէջ հաւատքիս,
Անոյ զբոյս զու պատգամ,
Կաթիլ մ'աշխարհ ուր ամփոփուած է հոգիս
Ապրումներով իւր փարթամ:

Յընճոք հեշտանք իմ վիզական գարունին
Խորհուրդ խորին հընաւանդ.

Երկընթիւ մէջ կու գամ ի լոյս արեգին
Անուրջներէս թախմապաւտ:

Իմ յուռութենք իմ ուռնակներ սոսկելար
Երածանուած կուրծքիս վրայ

Հեշտ ու բարի երազներուս իմ աշխարհ
Մարգարտածոր լուսընկալ:

Միւսմ

Հ. Վ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԻԱՆ

ԱՅԼԵԻԱՅԼԻՔ

ԲԺԺԱՆՔՆԵՐԸ

Ա. Լանչելուդդի յօդուածով մը կը քննէ
թէ բժժանքներու ընծայուած հաւատալիու-
թիւնը որքան տարածուած է մարդկութեան
մէջ. կը կարծեն մարդիկ թէ զանոնք կրե-
լով ազատ կը մնան դժբախտութիւններէ,
և ընդհակառակն անոնք յաջողութիւն և
երջանկութիւն կը բերեն. Միզմէ հինգ հա-
զար տարի առաջ կը գտնենք որ մարդիկ
հարպաքարով բզէզներ կը ձենին. արիա-
ցիք, սեմական ցեղեր առանձին բժժանք-
ներ ունէին. հրեայ կիներ, Մովսիսական
զարէն սկսեալ, կը զարդարուէին օձաձև
ապարանջաններով որոնք կըրողութիւն
ունէին չար ոգիները հեռացնել. Այս սո-
վորութիւնը պարսկային, արաբ և յոյն
քաղաքակրթութեանց առեն արագօրէն
տարածուեցաւ բոլոր Եւրոպա, այնպէս որ
Լատդիկէի և Հոռմի ժողովները դատա-
պարտեցին անմիա հաւատալիութիւնը ա-
նոնք՝ որ կը կարծէին աստղաբաշխական
մոգութիւններէն օգնութիւն գտնել. Սերո-
նոս Ամենիկոս կը հաւատացնէ հիւսնդին
ջերմը անցընել, կրել տալով բժժանք մը՝
որու վրայ փորագրուած էր « Ապրագա-
տապաւ » բառը. Պէյլ կը համարէր թէ
մարդուս գանկը փոշխացնելով, արհնա-
հասութեանց դէմ սքանչելի ղեղ կ'ըլլայ:

Հիմակ ալ պահպանակներ և յուռութենք
կը գործածուին. մեղեհիկէ մատնին, քա-
ռատերէ առուդտը, պայտաձև առարկա-
ներ, կախուած մարդու չուանէն կտոր մը
են. են. կը կարծուի թէ մոգական զօրու-
թիւն ունին. Երեւելի մարդոց մէջ՝ որ հա-
ւատը ընծայեցին պայտաձև երկաթին, կը
յիշուի 'հեյտըն ծովակալը, որ հագել Vic-
tory նաւին հրամանատարութիւնը ստա-
ցած, երկաթէ պայտ մը զամէլ տուաւ
մայր կայմին. Սոյն սնտոի հաւատալիու-
թեան ծագումը շատ հին է. Անգղիական
զօրոյց մը կը պատմէ թէ օր մը սատանան
այցելեց Սուրբ Տունդանի՝ որ արհեստով
պայտար եղած էր, և խնդրեց որ իր ոտ-
քերուն պայտ զարնէ. Ս. Տունդան գիտ-
նալով թէ գործը որու հետ է, չմերժեց.
կայեց սատանան պատին ազուցուած օդա-
կի մը և պայտ մը ձեկնով մուրճի ուժգին
հարուածներով զամեց իր խորամանկ յա-
ճախորդի ոտքերուն. սատանան ցաւէն
կ'ոռնար, սակայն մուրճի հարուածները
աւելի բուռն կ'իջնէին, այնպէս որ սա-
տանան խնդրեց կարեկցել վրան և ինք-
զինք պարտեալ հոգակցել. Ս. Տունդան
չուզեց ազատել իր կայաւալը, մինչև որ
հանդիսապէս խոստացաւ երբեք չմտնել
ուր որ պայտ մը գտնէ: Հոռմէական շուայ-
լութեան շրջանին հարուստները կը կրէին
արծաթէ և ոսկիէ պայտեր, և հաճելի բան
մ'էր գտնել ճամբուն փողին մէջ այդ պայ-
տերէն մին. և հարուստները նորոյթ մ'ը-
րին ինկած պայտերը թողուլ այնպէս, բա-
րեբախտ գտնողներուն իբր նուէր: Միա-
ցեալ Թագաւորութեան Տարեգիրքներուն
մէջ կը կարդանք որ Lord Bencaster,
անգղիական դեսպան Ֆրանսայի մէջ, երբ
1626ին իր մուտքն ըրաւ Բարիզ, հրա-
մայեց իր ձիուն արծաթէ պայտերը թեթեւ
կերպով գամել, որպէս զի դիւրաւ կարե-
նան իյնալ. և պայտար մը հետեւելով Պեր-
ճաշուր դեսպանին, ինկածին տեղ նոր մը
կը գամէր:

*
**

Այսօր չկայ ժողովուրդ մը որ իր բժժանք-

ներն և պահպանակները չունենալ: Հընդ-կատանի մէջ շատ տեսակ են, Չար աչքերու դէմ պահպանակներ կը գործածուին, այնպէս որ եթէ մէկը նախ պահպանակին նայի և յետոյ անձին, չար աչքերուն զօրութիւնը կը կորսուի: Տղաք կը կրեն փոքր մարգարիտներէ մանեակ մը, կամ քանի մը առասաններէ կազմուած զօտի մը վրան զարդարանքներ, և կամ մագերուն մէջ գունաւոր լաթի կտոր մը, նշան մայրական հոգածութեան և միանգամայն արդիւնք ժողովրդական անտիպազաւտութեան Շատ տարածուած բժժանք մ'է նաև ձկնաձև առարկան, որովհետև կը համարուի թէ ձուկը յաջողութիւն կը բերէ: Փարսի ցեղին աղջիկ մը երբ ամուսնանայ, նուէր կ'ընդունի արծաթէ թեքուն ձուկ մը՝ սուտակէ կամ կարկենանէ աչքերով: Չուկ մը փորագրուած է նաև արեւելեան հին և կրիստոս աւրոշինքներու ոմանց վրայ: Թունիկի մէջ ամենատարածուած բժժականքն է «Պաթմայի ձեռք» կոչուածը, որ թունիկեան ամէն տան դրան վրայ կը տեսնուի և ամէնքը վրանին կը կրեն: Ուրպէս զի «Պաթմայի ձեռքը» բախտ բերէ, թունիկցիք կ'ըսեն թէ կամ պէտք է զայն նուէր ընդունիլ և կամ գողնալ:

Զինաստանի մէջ բժժանքներու շինուածութիւնը ազգային ճարտարուեստ մ'եղած է. ամէն գաւառի մէջ հազարաւոր գործաւորներ անով կը զբաղին: Բնակարանները պաշարուած են չար ոգիներով որ ամէն տեսակ չարութիւն կրնան կատարել. անոնցմէ ազատելու համար չինացիներ տան արտաքինին վրայ կամ ներսը ամէն տեսակ պահպանակներ կը դնեն: Ասոնք ընդհանրապէս մետաղէ թիթիղներ են, վրանին պատկերներ փորագրուած, ինչպէս ընդլուսմանած առիւծ մը, կատաղած կառու մը, ցուլ մը որ կը ցատկէ, պատանի մը որ երեակայեալ կենդանի մը կը ձիւ վարէ ձեռքն ունենալով աղեղ ու նետ: Մասնաւոր կարողութիւն կ'ընծայուի ութանկին թիթեղի մը, որու վրայ փորագրուած են ութ տառաձևեր՝ զոր հնարեց մեր թուականէն 3468 տարի առաջ մեծ

կայսրը Պուհի: Այս տառաձևերը դեղին ցեղի գրութեան կերպին առաջին դրութիւնը կը կազմեն. այդ գրութիւնը կը բաղկանայ ութ խումբերէ, իւրաքանչիւրը զուգահեռաւոր գծերէ կազմուած: Այդ տառաձևերը՝ որ Գուսու կը կոչուին, կը ներկայացնեն, առաջինը երկնքը, երկրորդն երկիրս, երրորդը կայծակը, չորրորդը լեռները, հինգերորդը կրակը, վեցերորդը ամպերը, յոթներորդը ջուրը, ութերորդը հովը: Թաճախ տան արտաքին պատէն կը կախեն անագապղնձէ զոգածակ հայելի մը որ կը ծառայէ ցոլացնելու և հեռացնելու մերձակայ չար ոգիներէն զաւրիք չար ազդեցութիւնները: Փողոցներու անկիւնները կան քառակուսի մոյթեր կամ քարէ կոյտեր, վրան տախտակ մը ուր կը կարդանք. «Դայի լեռնէն առնուած քարեր» որ կրնան դիմադրել և վտարել ձախուրդութիւնները»:

Եւրոպայի մէջ ալ բժժանքները արհաւիրուած չեն: Լոնտայի շուրջը շատ մը տուններու մէջ կը տեսնենք ցարափ փայտէ փոքրիկ խաչեր սև թելով իրարու կապուած. կը ծառայեն վնակները հետու բռնելու: Պզտիկ տղոց ատամաւորումը դուրացնելու համար կ'ինքր անոնց վզէն կը կախեն կաթնակեր հորթերու ակոսաներէ կազմուած մանեակներ: Իրլանտական գիւղերէն ոմանց մէջ փողացաւոր կը բուսն ուրունէ ապուր մը բռնի խմցնելով հիւանդին, մինչ ուրիշ մը անոր ձեռքին մէկ մատը կը խաճնէ:

Ամէնէն սնտիապաշտներն և բժժանքներու կարեւորութիւն տուողները խաղցողներն են, կը պատմեն թէ խաղաղու մը թանկագին տփիլի մը մէջ զհետեղած ագռաւի երեք հակիթներ, հաւատարմորէն քովը կը պահէր միշտ, և միշտ ալ խաղի սեղանին առջև մեծամեծ գումարներ կը շահէր: Օր մըն ալ սակայն հակիթներէն մին կտտեցաւ, հետեւաբար հեռացաւ հրմայքի ոյժը. այն օրէն սկսեալ միշտ կորսնցուց, Շատ սովորական չէ Մոնղոլացաւոր յաճախող կնոջ մը ունեցած բժժանքը. կը կայանար ձեռքի միջամատի երեք յօ-

դուածներու ոսկրներուն մէջ, անձի մը որ եօթներորդ զաւակն էր իր հօր, և սա ալ եօթներորդ որդին էր իր ծնողաց՝ որոնց անունն և ցեղը յայտնի չեն: Կիրն յայդ ոսկրներուն համար պահպանակ մը շինել տալով, անով կը զարդարուէր խաղի սրահը մտած ատեն: Որ մին ալ ոսկրներէն մին անջատուեցաւ ու կոտրեցաւ, այն օրէն սկսեալ կնոջ բախտը ալ վերջացաւ: Կը յիշուի նաև թէ ուրիշ խաղացող մը խաղի ժամանակ միշտ վզէն կախուած կը կրէր աղով լի երեք քսակիկներ և կ'ըսեն թէ անով շատ կը շահէր:

*
* *

Վերջին պատերազմը ցոյց տուաւ թէ իտալիոյ մէջ ալ նանրապաշտութիւնը շատ տարածուած էր: Միջին իտալիոյ զինուորները վզերէն կը կրէին քսակիկ մը լի իրենց երկրին հողէն՝ զոր մայրերնին ղըրկած էր, և յարձակումէն առաջ յայդ հողը իրենց ետև կը նետէին: Պայտի և պայտի գամբու գործածութիւնն ալ շատ տարածուած էր, նոյնպէս կը գործածէին կտաւի վրայ գրուած մոգական բառեր կամ մասնատր բանաձևեր: Ուրիշ բժշանք մ'էր նաև կտաւէ պահպանակի մէջ դնել երեք հատիկ ոլոռն և պահել: ասոր ալ գործածութիւնը իտալիոյ գաւառներէն ոմանց մէջ շատ հին է: Մեծ հաւատք կ'ընծաւ յուէր նաև բազմաթիւ արմատներու՝ հաւաքուած որոշեալ օրերու և ժամերու մէջ: Բազմաթիւ էին զանոնք հաւաքելու գաղտնիքներն ալ: Կային նաև թշնամիին համար ալ առանձին բժշանքներ և սնտրտապաշտութիւններ: Թանձին բանաձևեր կրնային թնդանօթին հարուածը անվրէպ նպատակին հասցնել, ուրիշներ «հրացանին կրակը կեցնել»: Եւրիշ յուսուածքներ այնպէս կ'ընէին որ թշնամին «զէշ քաշէ»: Եւս բժշանքները կը կայանային մոգական բառերու, և կամ ձեռքով ընելիք առանձին ձևերու և նշաններու մէջ: Վտանգի ժամանակ ալ ունէին մոգական մասնաւոր խօսքեր: Բիշմոնդէի զինուորներու բերանն էր ստէպ Սամի, Արանց, Սամի, Սոսա-

սեր, շատ էին նաև բառերը արտաբերելու կանոններն ալ: Մոգական բանաձևերու սկզբնատառերն ալ կտաւէ երկդներու վրայ գրուած, անոնցմով իրենց մարմինը կը կապէին:

Միւս ազգերու զինուորներու մէջ ալ հաւասարապէս տարածուած էր այս սովորութիւնը: Ֆրանսական ճակատին վրայ գերի բռնուող գերմանացի զինուորներու վրայ գտնուեցան բժշանքներ և աղօթքներ պատերազմի վտանգին դէմ: Ուրն աղօթքներէն մին՝ որ հին պէտք է ըլլայ, կ'ըսէ. «Աստուած թող պահէ զիս ամէն տեսակ զէնքէ ու սպաննելու գործիներէ, հրացանի գնդակներէ ու թնդանօթի ուժերէ, երկար ու կարճ սուրերէ, դաշոյններէ, թուրէ և նիզակէ, այն բոլորէն որ կը կտրէ կ'անցնի. մեծ ու փոքր հրացաններէ և թնդանօթներէ, կոնակէն տրուած հարուածներէ, չարաղիւթութենէ և ջրհորներու թունաւորումէ»: Գերման զինուորներու նախախրած բժշանքներն էին հնադարեան շարադրութեամբ մագաղաթի վրայ գծագրուած պատկերներ, որոնցմէ ոմանք թղթախաղի զինուորը կը յիշեցնեն: Վրան ալ գոթական տառերով անէծքներ և կոչումներ կային հրացանաձգութեան վտանգին դէմ:

Արեւելեան Բիւսիայի և գերմանական Լեհաստանի զինուորներու վրայ գտնուեցան սրբազան պատկերներ, Աստուածամօր կամ տեղական հռչակ ունեցող սուրբի մը, իսկ բրիւսացիք կը կրէին ուրիշ բժշանքներ, բախտի անիւին կամ հնդկական խորհրդական խաչին ձևով: Շատ շատերու վրայ ալ գտնուեցան կուզերու արձանիկներ, արձաթէ խոճկորիկներ, ծածկազգի գրութիւններ, խորհրդական զանազան կտածուածքներ սրտին շուրջ, կըտաւէ քսակիկներ՝ որ մետաքսի կամ ուրիշ նիւթի վրայ գրուած կամ տպուած խօսքեր կը կրէին: Պաւարացիք սովորաբար կը կրէին պայտի կտորներ, ժանգոտած գամբը զանազան տարօրինակ ձևերով, թիթիկներ տփիկներ մէջը մագաղաթի կտոր մը, մոգական կամ խորհրդական

նշաններով: Մինչև անգամ կը հաւաքէին հրացանի զնդակներն՝ բժժանքներ շինելու համար: Եթէ զնդակը զինուոր մը սպաննած ըլլար, զոտողին համար մեծայարգ դասու մը կ'ըլլար, իսկ եթէ միայն վիրաւորած ըլլար, անոր արժէքը նուազ էր: Ընդհակառակն պահպանելու կարողութեանէ զուրկ կը համարուէին ռուբլի և շրաքանկի կտորները, և զինուորները կը բաւականանային իբր յիշատակ բարեկամներուն և ազգականներուն զրկելով:

Պատերազմի դաշտէն հեռու ալ քիչ շատ նոյն բանը կը պատահէր: Օդային ուժակոծութեան ժամանակ Բարիզի փողոցները կը ծախէին բախտ բերող փողեր մետալ մը, որ երկու ապակիներու մէջ կը պաւտանկէր զեղնորակ լաթի կամ կուտաւ բերզայի կտոր մը: Պողոտաներու մէջ զանոնք ծախողներու հաւատումին համեմատ թէ՛ մին և թէ՛ միւս կտորը կը պահէին ուժակոծութենէ: Իսկ որոնք որ տեղեկութիւն ուզէին կտորներուն այդ ունեցած զօրութեան վրայ, իրենց կը բացատրուէր թէ զեղնորակ լաթի կտորը գերմանական սաւառնակի կտակէն էր, իսկ կուղաբերօդայի կտորը օդապարիկէն: Բնականաբար այս փողերիկ առևտուրը շատ մարդիկ հարստացուց: Մարդկային նանրապաշտութիւնը ամէն ինչ կրնայ կարելի ընել:

* * *

ՊՈԼԿԱՐԱՆԱՑՈՑ ՏԱՊԱՆԱԳԻՐՆԵՐԸ

Տիար Յ. Քիրտեան զովքի եռանդով ժամանակէ մ'ի վեր կը հրատարակէ ազգային գերեզմանատուներու մէջ գտած ու կորսուելու դատապարտուած տապանագիրները, որոնք արդարեւ թանկագին նիւթեր կը պարունակեն Ազգ. պատմութեան համար:

«Բազմալէզ»-ի ապրիլ ամսաթիւին մէջ գերեզմանէր Զիրիպէի և Ալտոսի, Պուրկազ և Սօֆիա գտնուած Հայ տապանագիրները, և աւտոնց կարգին՝ յիշած էր թէ Զիրիպէի Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ թուղթերուն մէջ գտած է հրատարակածներուն 48 և 50րդ:

Այս վերջինը՝ կը փութամ յայտնել՝ թէ կը պատկանի Խոսկիտար Սեւմիէի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ հիմնադիր Տէր Աբրահամ Քահանային, որ կը հանգչի եկեղեցւոյ պարտէզը:

Սխալ և պակասաւոր ընդօրինակութիւն մ'է Տիար Յ. Քիրտեանի այս հրատարակածը, որուն ճիշդ ու ամբողջականն է հետեւեալը:

Որ վասն. անչափ. սիրով. քոյիս Բանդ կուտէ. առեր. մարմին Բեւեռեցար. կենաց. փայտին Շիրիմս. այս. հարկ. հողային Մեծաւ. պատուով. եղաւ. մարմին Աղալանօք. սրբոյ. խաչին Մաղթեա. ով. սուրբ Աստուածածին թողուլ. զմեզս. անձանց սորին Տր. Աբրահամ Քահանային եկեղեցւոյս. յոգնեալստին Զի. հողով. չափ. այս սուրբ խաչին Ախատ. եղեւ. լուսահոգին Որք. ընթեռնուք. յօտարագին լիով. սրտով. դուք. զողորմին Հազար. հարիւր. եօթանասին Վեցում, եղեւ. վախճան սորին Որք. հանդիպիմք. ի տապանիս Ասել պարտիմք. հայր մեր երկինս.

ՌՃՀԶ.

Սոյն տապանագիրը հրատարակած է արդէն Տ. Հմայեակ Քահանայ Լքսէրճեան, Ս. Խաչ եկեղեցւոյ հաստատութեան Երկարիւրամեակին առթիւ զրի առած Հատորիկին մէջ:

Տէր Աբրահամ Քահանայի քովը թաղուած է՝ 1730ին իւր երիցուհին, որ ունի տապանագիր: Փարիզ

ՏՈՒՔ. ՎԱՐՍԱ Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

— ❦ —

ԳՐԱԽՈՍՍԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՍՏԵՂԻ «ԱԶԶՐԵԻ»-Ի ԱՌԹԻԻ՝

Երբ ուզենք խօսիլ Համաստեղի նոր հրատարակած «Ազգեր»-ի վրան, մենք ստիպուած կ'ըլլանք և անդրադառնալ աւտորին «Գիւղ»-ի մասին: Երկու հատոր, երկու անուն, բայց մէկ գրքը, մէկ հոգի, մէկ սիրտ: «Ազգեր» կոչումը պատահմամբ է. որովհետեւ առաջին վրպակը այդ վերնագրեր կը կրէ: Մինչդեռ նոյն Գիւղն է, որ կը կազմէ և երկրորդ գրքին էութիւնը:

Անձրիի վրպակներէն ոմանք արդէն ինձ ծանօթ էին զանազան հանդէսներու միջո-

1. Հրատարակութիւն Imp. de NAYRIT. 5 Rue des Gobelins-Paris XIII. Մագրու Քոթի վրայ, մարգարապաշար գրեթով, նման «Վիւլը» հատորին, 227 էջով, կը պարունակէ ԺԲ. վրպակներ.